

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn tel 668 1242 faks 668 1240 e-post eki@ki.ee

**Illegaalse alkoholi
tarbimine ja kaubandus Eestis 2011
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Mai 2012

Aruande koostaja: Elmar Orro

Töögrupp: Lia Lepane, M. Reiman, M.Josing, I. Niklus, V. Savina, P. Jõekalda

Eesti Konjunktuuriinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunktuuriinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Legaalse alkoholi eelistamine	4
2. Elanike eksperthinnangud alkoholi illegaalse kaubanduse kohta	6
2.1. Illegaalse kaubanduse levik.....	6
3. Illegaalse alkoholi isiklik tarbimine	8
3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus	8
3.2. Illegaalse alkoholi hinnad.....	10
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine	11
4. Illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi turul	14
Kokkuvõte	16

SISSEJUHATUS

Eesti Konjunktuuriinstituut on illegaalse alkoholituru uuringuid viinud läbi alates 1998. aastast. Alkoholi salakaubandus eksisteerib legaalse alkoholituru kõrval, mõjutades viimast negatiivselt ja selle kaudu ka riigi maksulaekumisi. Illegaalse alkoholi kaubanduse ning tarbimise leviku ning trendide uurimine võimaldab probleemi teadvustada, kaardistada ning efektiivsemalt teostada meetmeid selle vähendamiseks. Eesti alkoholiturul oli illegaalse alkoholi müük ja tarbimine tõsiseks probleemiks 1990-ndatel aastatel, kuid hilisematel aastatel on alkoholi illegaalne kaubandus Eestis vähenenud.

Viimaste aastate keeruline majandussituatsioon on kasvatanud elanike hulgas tööpuudust ning langetanud ostujõudu. Tarbimiskäitumus mõjutavad ka alkoholitarbimist ning tuleb silmas pidada, et alkoholi hind ei kujune turul vabalt, vaid tulenevalt aktsiisimaksu tõusudest kallineb see pidevalt. Hinnatõusud aga panevad osa tarbijaid valiku ette, kas soetada odavamalt, kuid ebaseaduslikku alkoholi või siis legaalseid jooke, mis on aga kallimad. Eriti on hinna osas tundlikud madalama sissetulekuga elanikud, samuti võivad salatarbimise teele minna Venemaa piiri lähistel elavad inimesed.

Käesoleva Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimisel läbiviidud uuringu eesmärgiks on välja selgitada illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi (viina) kaubanduses ja illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud eeldatav maksukaotus. Töö aluseks on täiskasvanud elanikkonna küsitluse tulemused, mis viidi läbi 2011. aasta novembris ja detsembris. Elanikelt uuriti hinnanguid salaalkoholi leviku kohta üldiselt ning selle isiklikku tarbimist. Töös on kasutatud ka Rahandusministeeriumi, Statistikaameti ja alkoholitootjate andmeid. Illegaalse alkoholina mõistetakse käesolevas töös alkoholi, mille ostmisel ja tarbimisel oldi teadlik, et seda on müüdnud seadusevastaselt ning toote pealt on jäetud riigimaksud tasumata. Kui tarbija osales illegaalses kaubanduses mittetahtlikult või enda teadmata, siis see ei kajastu uuringus salakaubandusena.

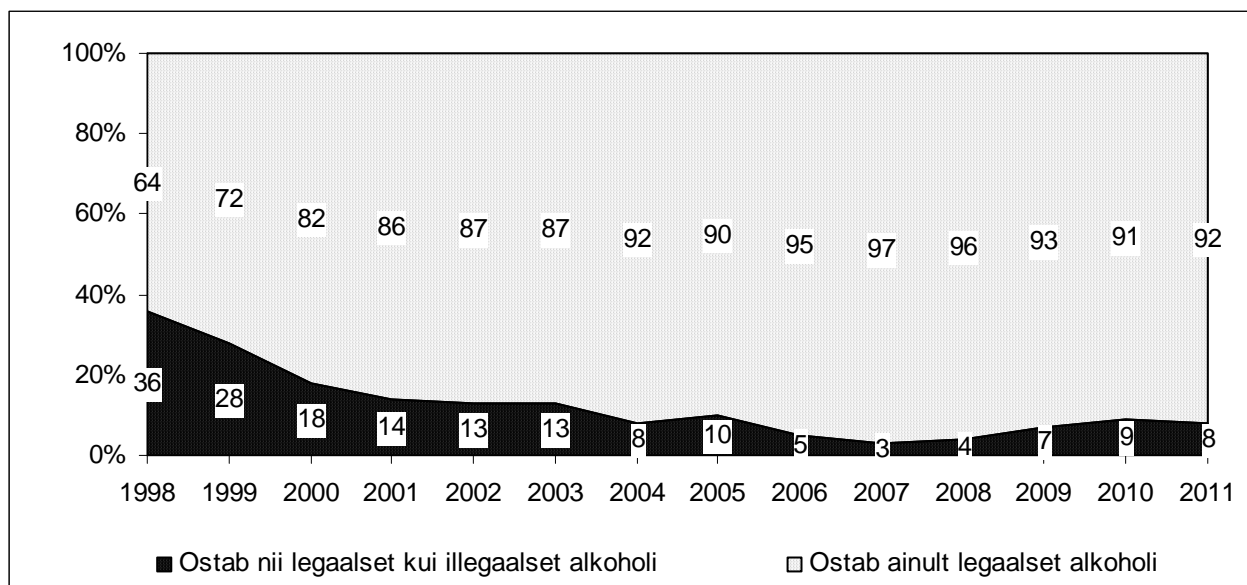
Peamiselt vaadeldakse uuringus illegaalse alkoholituru olukorda 2011. aastal, kuid võrdlusena tuuakse välja ka tarbijate käitumise muutused ajavahemikul 2001-2011. Kirjalikule küsitlusele vastas kokku 1094 EKI tarbijapaneeli koosseisu kuuluvat Eesti elanikku vanuses 18-74 aastat. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused vanuse, soo, rahvuse ja regiooni järgi kaalutud. Küsitlustulemuste üldjaotused on toodud lisa 1 ning sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes valikuliselt lisa 2. Küsitletud kogumi iseloomustus on esitatud lisa 3.

1. LEGAALSE ALKOHOLI EELISTAMINE

Alkoholi soetades teevad tarbijad valiku lähtudes oma maitse-eelistustest, varasemast kogemusest, alkoholi kättesaadavusest, hinnast jm teguritest. Lisaks on võimalik valida ka legaalse ja illegaalse alkoholi vahel. Käesolevas peatükis on esitatud ülevaade sellest, milline osa tarbijatest eelistab osta legaalselt alkoholi ja mis on legaalse alkoholi tarbijate hinnangul sellise eelistuse põhjusteks. Illegaalse alkoholi ostmise põhjuseid käsitletakse alapeatükis 3.3.

Elanikest valdav osa eelistab tarbida legaalselt alkoholi – 2011. aastal ostis alkoholi ainult legaalselt 92% alkoholi tarbijatest (vt joonis 1.1). Kuigi illegaalne alkoholitarbimine on võrreldes 1990-ndate aastatega mitu korda langenud, on illegaalset alkoholi tarbinute osakaal viimastel aastatel uuesti kasvanud. 2011. aastal see trend siiski peatus ja legaalselt alkoholi eelistati võrreldes möödunud aastaga jälle natuke enam. Illegaalse alkoholi tarbimisele avaldab otsest mõju riigi majanduslik olukord – kui majandus kasvab, suureneb ka elanike hõivatus, tarbijate reaaltulu tõuseb ning sellega seoses väheneb vajadus hankida odavamalt salaalkoholi. Vastupidiselt muutub salaalkoholi turg aktiivsemaks siis, kui majanduses on keerulised ajad, kui tarbijal ei lähe enam nii hästi, suureneb tööpuudus ja vähenevad sissetulekud. Joonisel 1.1. esitatud tarbimise trendid järgivad kujukalt majanduse tsüklilisust, kus suurtel kasvuaastatel 2006-2007 salatarbimise osakaal vähenes, et 2008. aastast jälle tõusma hakata. 2011. aastal hakkas majandusel taas paremini minema, tööhõive ja palgad suurenesid ning vastavalt sellele langes ka illegaalse alkoholi tarbijate osakaal. Legaalselt alkoholi eelistati salaalkoholile kõigis sotsiaal-demograafilistes gruppides, kuid teatud erinevused ilmnisid tarbijate sissetuleku, elukoha, rahvuse, vanuse ja soo lõikes. Nii oli madalama sissetulekuga, meeste, mitte-eestlaste ning Kirde-Eesti, suuremate linnade elanike hulgas illegaalse alkoholi tarbijate osakaal keskmisest suurem (vt lisa 2.1).

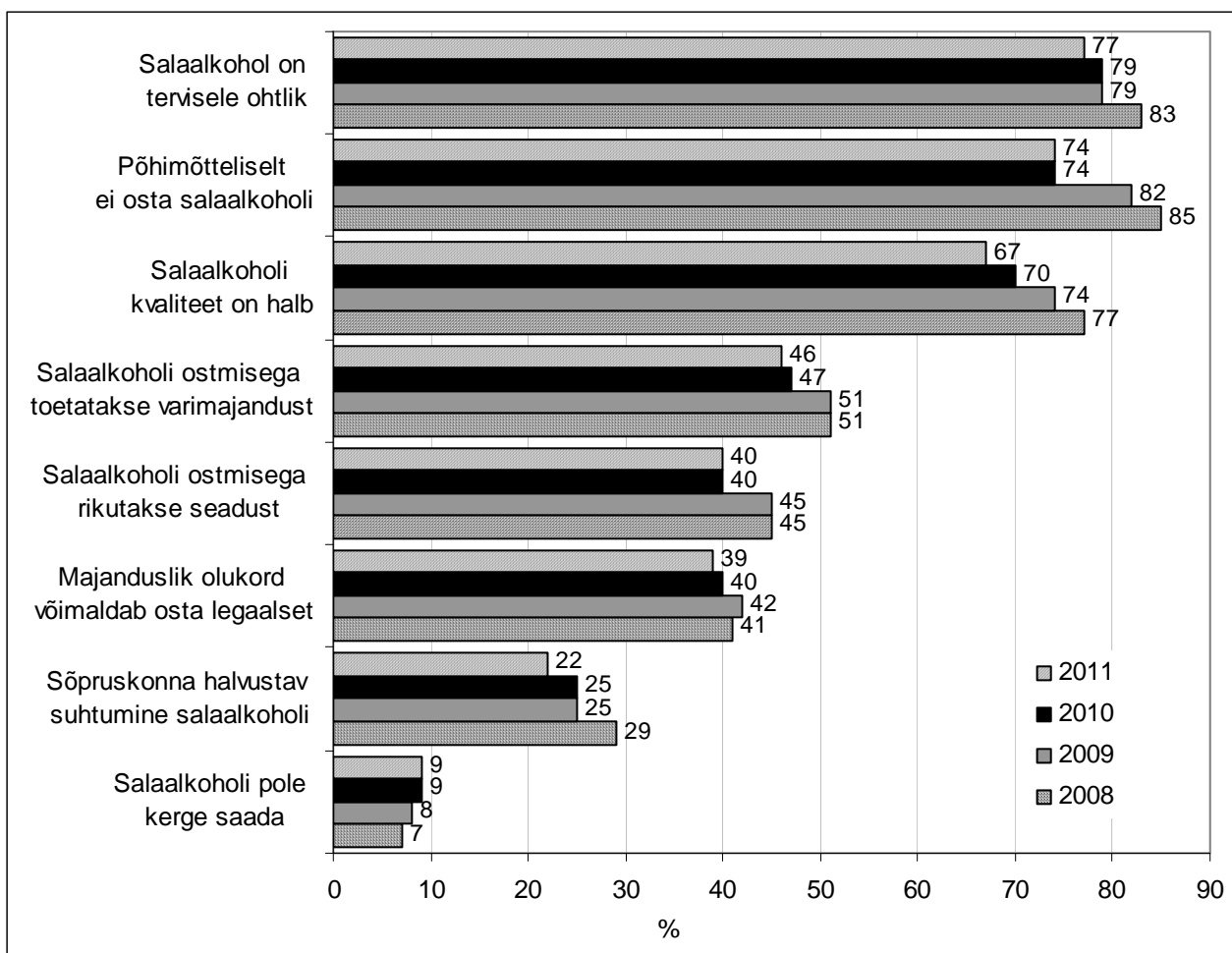
Joonis 1.1. Legaalse ja illegaalse alkoholi vahel valiku tegemine (% alkoholi tarbijatest)

Järgnevalt uuriti elanikelt põhjuste kohta, mis panevad neid eelistama legaalsset alkoholi. Kõige sagedasemaks legaalse alkoholi eelistamise põhjuseks peeti asjaolu, et legaalne alkohol ei ole tervisele nii ohtlik kui salaalkohol. Nii põhjendas oma valikut 77% legaalse alkoholi tarbijatest. Vastamissageduselt järgmine oli alkoholitarbijate põhimõtteline otsus salaalkoholi mitte osta (nii vastas 74% legaalse alkoholi tarbijatest). Kolmanda enamlevinud põhjusena märgiti, et legaalsset alkoholi eelistatakse salaalkoholile viimase halva kvaliteedi tõttu (67%).

Nimetatud kolm põhjust on olnud legaalse alkoholi tarbijatele olulisemad ka eelnevatel aastatel, kahel viimasel küsitlusel on tõusnud rohkem esile salaalkoholi tarbimise terviseohtlik aspekt (vt joonis 1.2). Eeltoodud põhjendustest vähem oluliseks pidasid legaalse alkoholi tarbijad asjaolu, et salaalkoholi ostmisega toetatakse varimajandust (46%) ning, et salaalkoholi ostmisega rikutakse seadust (40%). Majanduslik olukord lubab tarbida seaduslikku alkoholi ja vältida illegaalsset tarbimist 39% legaalse alkoholi joojatest. Kõige vähem põhjendati alkoholi legaalsset tarbimist salaalkoholi raske kättesaadavusega (9%). Raskusi salaalkoholi soetamisel nimetasid legaalse alkoholi eelistamise põhjusena kõige enam Lõuna- ja Kesk-Eesti väikelinnade elanikud, kõige vähem oluline oli see Kirde-Eesti elanikele. Võrreldes eelmise aastaga on 2011. aastal alkoholi legaalse eelistamise põhjustest kõige enam vähenenud sõprade võimalik halvustav suhtumine illegaalse alkoholi tarbimisse.

Joonis 1.2. Legaalse alkoholi eelistamise põhjused (% legaalse alkoholi tarbijatest)

2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD ALKOHOLI ILLEGAALSE KAUBANDUSE KOHTA

Alkoholi illegaalse kaubanduse uurimisel kasutab EKI elanike eksperthinnanguid ja nende isiklike tähelepanekuid antud valdkonna kohta. Elanikkonnalt saadud teave, mis tugineb igapäevasest elust kogunenud informatsioonile, võimaldab hinnata illegaalse alkoholi tarbimise trende, levikut ja müügikanaleid, analüüsida salaturu osakaalu kangete alkoholsete jookide tarbimises jm probleeme. Kangete alkoholsete jookidega võrreldakse salaalkoholi seetõttu, et müüdiv illegaalne alkohol ongi tavaliselt kange alkohol nagu viin, puskar ja piiritus.

2.1. Illegaalse kaubanduse levik

Elanikelt uuriti, kas nende tutvusringkonnas on inimesi, kes ostavad salaalkoholi. Vastustest selgus, et ühtegi salaalkoholi ostjat ei tundnud 61% vastajatest (vt tabel 2.1). Illegaalse alkoholi ostjaid teadis 23% vastanutest, nendest 18% tundis mõnda üksikut ja 5% teadis paljusid. 2011. aastal teadis illegaalse alkoholi ostjaid vähem vastajaid kui 2010. aastal ja sama palju kui 2009. aastal. Sellest võib teha kaudse järelduse, et salaalkoholi levik ei ole 2011. aastal enam laienenud.

Tabel 2.1. Illegaalse alkoholi ostjate teadmine (% vastanutest)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Teab paljusid	10	4	4	3	6	5	5
Teab mõnesid	31	23	19	17	17	20	18
Ei tea kedagi	47	62	64	67	65	59	61
Ei oska öelda	12	11	13	13	12	16	16
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Kõige enam tundsid salaalkoholi ostjaid väikese sissetulekuga (kuni 200 €kuus) elanikud (32%), mitte-eestlased (32%) ja Kirde-Eesti elanikud. Kirde-Eesti elanikest 51% teadis isiklikult salaalkoholi ostjaid, sh 11% teadis paljusid ja 40% mõnda (vt. lisa 2.2). Võrreldes eelmise aastaga, on 2011. aastal salaalkoholi ostjaid tundvate inimeste osakaal Kirde-Eestis jäänud samaks, kuid vähenenud on nende osakaal, kes teavad paljusid illegaalse alkoholi ostjaid (neid oli 2010. aastal 19%).

Edasi uuriti elanikelt, kas nad teavad isiklikult mõnda pidevalt tegutsevat salaalkoholi müügikohta või müüjat. Antud vastuste järgi selgus, et 13% vastanutest teab salaalkoholi müügikohti või müüjaid (vt tabel 2.2). Sarnaselt salaalkoholi ostjaid tundvate inimeste osakaalu vähenemisega, langes ka isiklikult salaalkoholi müügikohti või müüjaid teadvate inimeste

osakaal (2010. aastal teadis 14%). Illegaalse müügikoha teadjaid oli sarnaselt varasematele aastatele enim Kirde-Eestis (29% piirkonna elanikest) ja väiksema (kuni 200 € kuus) sissetulekuga elanikkonna hulgas (19%). Võrreldes eestlastega oli müügikohtadega paremini kursis mitte-eestlased – viimastest teadis illegaalseid müüjaid kaks korda enam vastajaid kui eestlastest (vt lisa 2.3).

Tabel 2.2. Illegaalse alkoholi müügikoha/müüja teadmine (% vastanutest)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Teab	26	20	17	15	14	14	13
Ei tea	74	80	83	85	86	86	87
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Elanike arvates on salakaubanduses kõige enam levinud viin, millele järgnesid puskar ja piiritus. Sellisena on salaalkoholi tarbimise struktuur kõigi vastanute hinnangul püsinud juba pikka aega (enne 2001. aastat edestas salapiiritus puskarit). Võrreldes siinkohal salaalkoholi tarbijate endi tarbimisharjumusi, on salapiirituse ostjaid siiski enam kui puskariostjaid (vt ka ptk 3.3 - illegaalse alkoholi ostjate eelistused).

Elanike arvates ei ole illegaalse alkoholi osakaal üldisest kange alkoholi tarbimisest Eestis viimastel aastatel oluliselt muutunud, moodustades 2011. aastal 28%. Võrreldes kümnendi algusega, on salaalkoholi tarbimine elanike eksperthinnangu põhjal oluliselt vähenenud. Salaalkoholi osakaalu üldisest tarbimisest hindasid keskmisest kõrgemaks Kirde-Eesti elanikud (36%), mitte-eestlased (31%) ning madalama (kuni 200 €kuus) sissetulekuga elanikud (32%).

Tabel 2.3. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal üldises kangete alkoholsete jookide tarbimises elanike eksperthinnangute alusel

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
41%	36%	32%	34%	32%	32%	28%	27%	28%	29%	28%

3. ILLEGAALSE ALKOHOLI ISIKLIK TARBIMINE

Lisaks elanike eksperthinnangutele illegaalse alkoholi leviku kohta, uuriti küsitluse kaudu elanike isiklike kokkupuuteid salaalkoholiga, samuti illegaalse alkoholi kättesaadavust, ostukohti, hindu ning tarbimisharjumusi. Salaalkoholi tarbijate endi hinnangud võimaldavad täpsemalt analüüsida muutusi turul, tarbijate eelistusi ja käitumise tagamaid.

3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus

Alkoholi tarbimist piiravad peamiselt nende kättesaadavus ja hind. Legaalse alkoholi kättesaadavuse piiramiseks on Eestis alkoholimüügile rakendatud ajalised piirangud ning alkohol on maksustatud aktsiisiga. Aktsiisimaks on oluline tegur alkoholi müügihinna kujundamisel, moodustades näiteks madalama klassi viina hinnast üle 60%. Samas on teada, et kui väheneb legaalse alkoholi kättesaadavus, võib osadel tarbijatest suurendada huvi salaalkoholi vastu. Kõige enam mõjutab tarbijaid hind ja seetõttu võib legaalse alkoholi kõrgem hind soodustada teatud elanikegrupe alkoholi illegaalselt tarbima, kuna salaalkoholi hind on alati madalam. Eriti tundlikuks muutub hinnaküsimus majanduslanguse ajal, kui tarbijate sissetulekud ja reaalne ostuvõime väiksemad. Teiselt poolt avaldab illegaalse alkoholi tarbimisele mõju ka see, kui lihtne on seda füüsiliselt kätte saada, kas on olemas piisavalt lai turustusvõrk ja ostusid saab teha turvaliselt; kas on olemas rahuldav sortiment, kuidas sobib hind jne. Kui salaalkohol on lihtsalt kättesaadav, siis ostetakse seda tõenäoliselt ka rohkem. Küsitlusel uuriti illegaalse alkoholi ostjate seda, kuidas on nende jaoks 2011. aastal salaalkoholi kättesaadavus muutunud (vt tabel 3.1).

Tabel 3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavuse muutumine (% illegaalse alkoholi ostjatest)

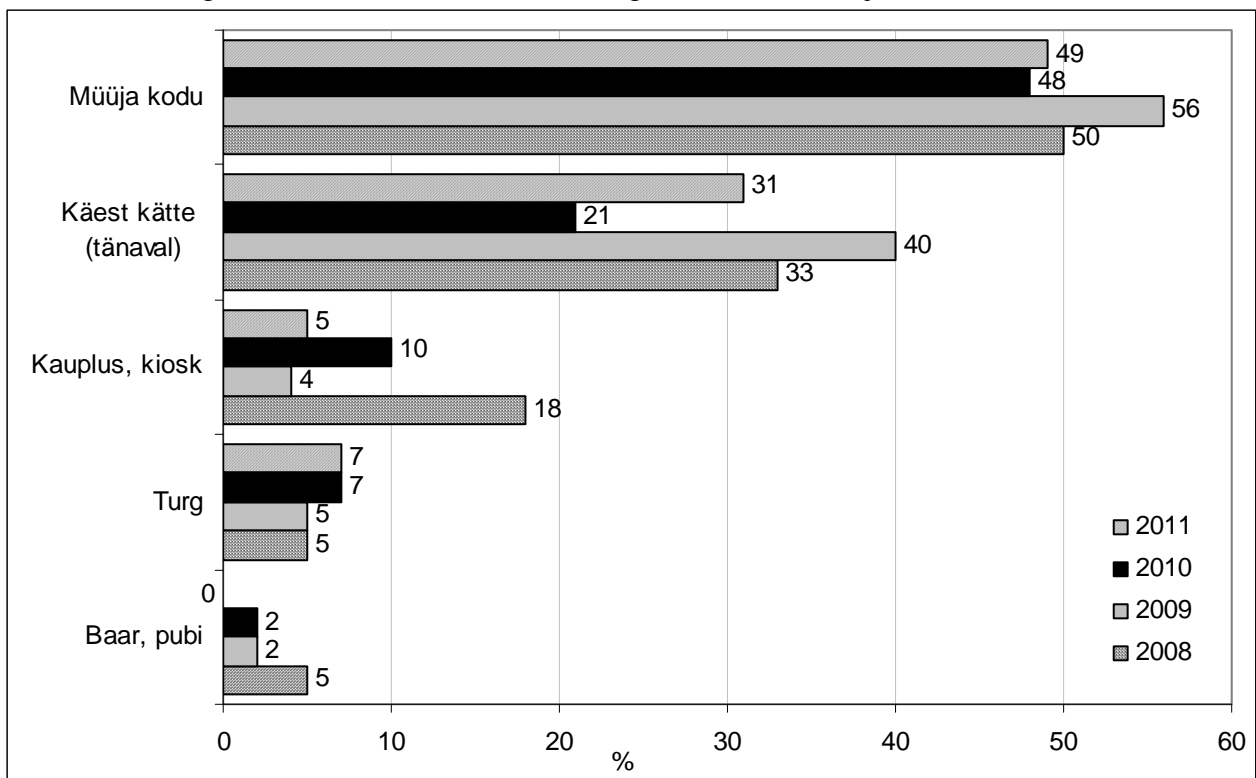
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Muutus kergemaks	14	10	10	12	14	4	4	6	10	5	11
Jäi samaks	42	52	68	61	58	73	69	65	80	67	62
Muutus raskemaks	32	19	14	5	12	13	20	15	6	8	14
Ei oska öelda	12	19	8	22	16	10	7	14	4	20	13
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Saadud vastuste alusel selgus, et 62% illegaalse alkoholi ostja jaoks salaalkoholi kättesaadavus aastaga ei muutunud ja see oli endisel moel kättesaadav, 11% ostjatele muutus salaalkohol lihtsamini kättesaadavamaks, raskemini kättesaadav oli see 14% ning kättesaadavuse

muutumisele ei osanud hinnangut anda 13% salaalkoholi ostjatest. Kui võrrelda 2011. aasta hinnanguid eelmise aastaga, siis selgub, et suurenenud on nii nende vastanute osakaal, kelle meelest salaalkoholi kättesaadavus muutus kergemaks, kui ka nende osakaal, kes hindasid, et illegaalse alkoholi kättesaadavus on aastaga läinud raskemaks. Vaadates erinevate sotsiaal-demograafiliste gruppide poolt antud vastuseid on näha, et illegaalse alkoholi kättesaadavus on muutunud kergemaks eelkõige Põhja-Eesti (37% illegaalse alkoholi tarbijatest) ja Tallinna elanike (48%) hinnangul, samas kui keerulisemaks on see läinud Lääne-Eesti (30%) elanike arvates (vt. lisa 2.4). Et salaalkoholi hind on aastaga kasvanud, siis muutus ootuspäraselt keerulisemaks selle hankimine ka suurele osale madalama sissetulekuga (kuni 200 € kuus) elanikegrupile (29%).

Järgnevalt uuriti illegaalse alkoholi ostjatelt selle kohta, millised on ostukohad, kust nad salaalkoholi muretsevad. Kõige rohkem osteti salaalkoholi müüjate kodudest (nii vastas 49% salaalkoholi ostjatest), ligikaudu kolmandik (31%) sai oma joogid kätte tänaval (vt. joonis 3.1). Võrreldes 2010. aastaga on oluliselt kasvanud tänavamüügi osakaal – kui 2010. aastal kahanes tänavatel käest kätte müük eelneva aastaga võrreldes peaaegu kaks korda, siis 2011. aastal kasvas see ligi poolteist korda (48%). Võrreldes eelmise aastaga vähenes 2011. aastal kaks korda kauplustest, kioskitest ja turgudelt salaalkoholi ostnute osakaal.

Joonis 3.1. Illegaalse alkoholi ostukohad (% illegaalse alkoholi ostjatest)

Tabelis 3.2 on välja toodud muutused salaalkoholi ostukoha eelistustes aastatel 2001-2011. Sealt näeme, et illegaalset alkoholi on läbi aastate kõige rohkem ostetud müüjate kodudest. Kõige vähem levinud ostukohad on olnud kaubandus- ja toitlustusasutused ning turud. Peale tabelis toodud kohtade soetati illegaalset alkoholi veel tuttavate kaudu, otse Venemaalt ja piirilt.

Tabel 3.2. Illegaalse alkoholi ostukohad
(% illegaalse alkoholi ostjatest, vastaja võis märkida mitu vastusevarianti)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Müüja kodu	56	52	55	64	58	49	32	50	56	48	49
Käest kätte (tänaval)	17	20	18	10	22	23	44	33	40	21	31
Kauplus, kiosk, baar, publi	17	15	8	9	22	6	18	23	6	12	5
Turg	12	11	13	5	4	4	13	5	5	7	7
Mujal	5	11	6	14	5	8	5	15	10	13	12

3.2. Illegaalse alkoholi hinnad

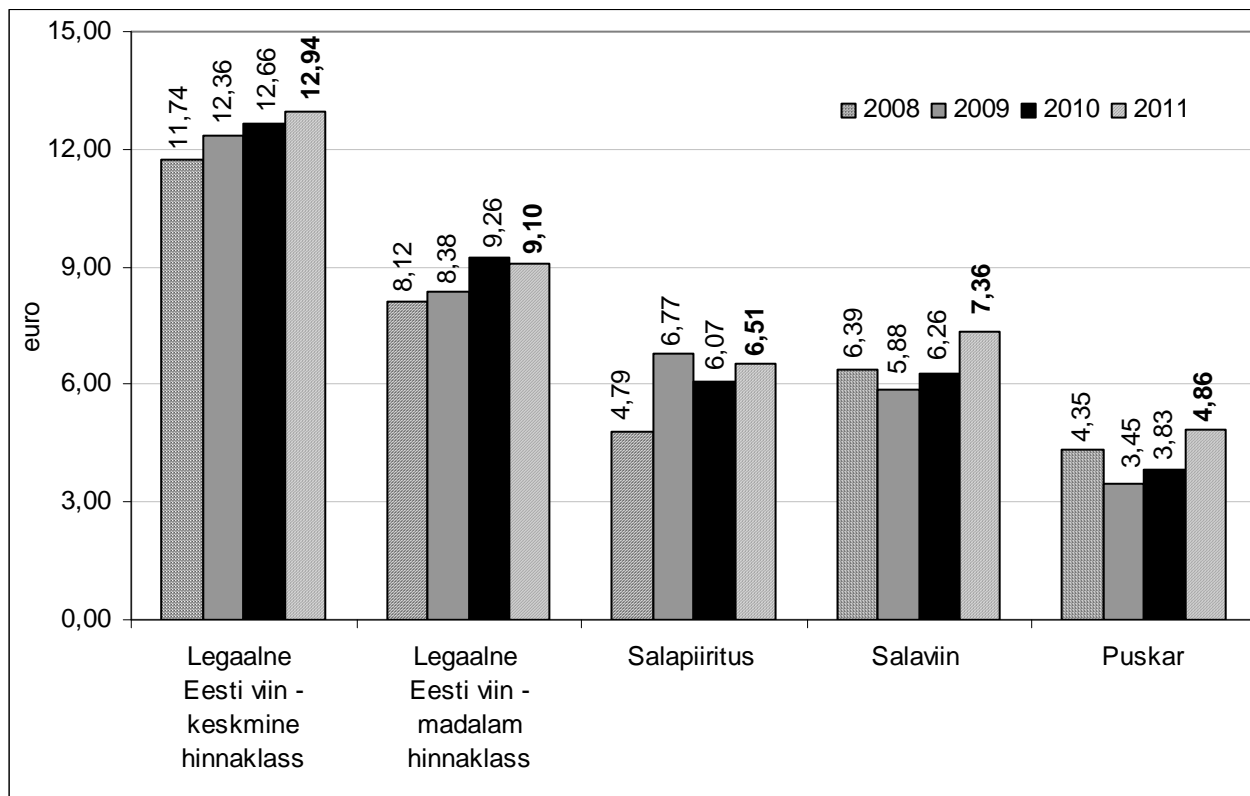
Tarbijat huvitab kauba ostmisel alati hind. Kaupa üritatakse hankida võimalikult soodsa hinnaga ja ostja võib sattuda valiku ette, kas osta odavamalt kuid illegaalset toodet või maksta legaalse kauba eest kallimat hinda. EKI tehtud uuringu põhjal selgus, et 2011. aastal eelistas 13% tarbijatest osta tooteid või teenuseid soodsamalt, vaatamata sellele, et tegemist võis olla illegaalse kaubaga¹. Legaalse alkoholi asemel salaalkoholi soetamise peamiseks põhjuseks ongi viimase madalam hind võrreldes legaalse alkoholiga. Selgitamaks välja hinnaeeliseid, analüüsitakse järgnevalt hinnaerinevusi legaalse ja illegaalse alkoholi vahel.

Legaalsete alkohoolsete jookide hindu mõjutavad oluliselt aktsiisimaks ja käibemaks, mida salaalkoholi müüjad või maaletoojad ei maksa. Seetõttu on illegaalset alkoholi turul võimalik pakkuda alati madalama hinnaga. Alkoholi aktsiisimäärasid on riik tõstnud alates 2005. aastast peaaegu igal aastal (2011. aastal jäi aktsiis tõstmata) ja kokku on näiteks viina aktsiis selle ajaga suurenenud 53%. Maksutõusud on kergitanud legaalse alkoholi hindu, kuigi mitte nii suurel määral kui on kasvanud aktsiis. Legaalse alkoholi kallinemise kõrval on tõusnud ka salaalkoholi hinnatase.

Järgnevalt esitatud legaalse alkoholi hinnad tuginevad EKI alkoholi hinnavaatlustele. Illegaalse alkoholi hinnad on saadud käesoleva uuringu raames salaalkoholi ostjatelt endilt. Legaalse alkoholi hinnad on käesolevas uuringus toodud aasta keskmise hinnana, illegaalse alkoholi hind kajastab novembri-detsembri seisuga (vt joonis 3.2).

¹ Varimajandus Eestis 2011 (elanike hinnangute alusel). EKI 2012

Joonis 3.2. Alkohoolsete jookide keskmised hinnad (eurot liitri eest)

Legaalsete alkohoolsete jookide (viina) hinnad on kasvanud aastast aastasse. Vaid 2011. aastal langes madalama hinnaklassi viina hind natuke, mida soodustas turukonkurents ja alkoholiaktsiisi jäämine samale tasemele. Legaalse alkoholiga võrreldes kallinesid 2011. aastal oluliselt nii salaviin, puskar, kui ka salapiiritus. Kui madalama hinnaklassi legaalne viin odavnes -1,7% ja keskmise hinnaklassi viin kallines ainult 2,2%, siis salapiirituse hind kasvas aastaga 7,2%, salaviina hind 17,6% ja puskari hind 26,9%. Võrreldes odavama legaalse viina hinda salaviina hinnaga, moodustas viimane 2011. aastal 81% legaalse viina hinnast. Aastaga on salaviina ning odavama legaalse viina hinnavahe märgatavalt vähenenud (salaviina hind moodustas 2010. a. 68% legaalse viina hinnast), 2009. aastal oli hinnavahe aga veelgi väiksem – siis moodustas salaviina hind 87% legaalse viina hinnast. Illegaalse viina hind on kasvanud seetõttu, et Venemaa on suurendanud kange alkoholi aktsiise ja kehtestanud viinale ka minimaalse jaemüügihinna (2011. aastal ligikaudu 2,5 €poolleliitri pudeli eest). Plaanide kohaselt kavatab Venemaa paari-kolme järgneva aastaga tõsta kange alkoholi aktsiise oluliselt kiiremas tempos kui seni, samuti suurendada viinapudeli miinimumhinda enam kui poolteist korda. Selliste meetmete rakendumisel suureneb tõenäoliselt märkimisväärselt ka salaviina hind Eestis.

3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine

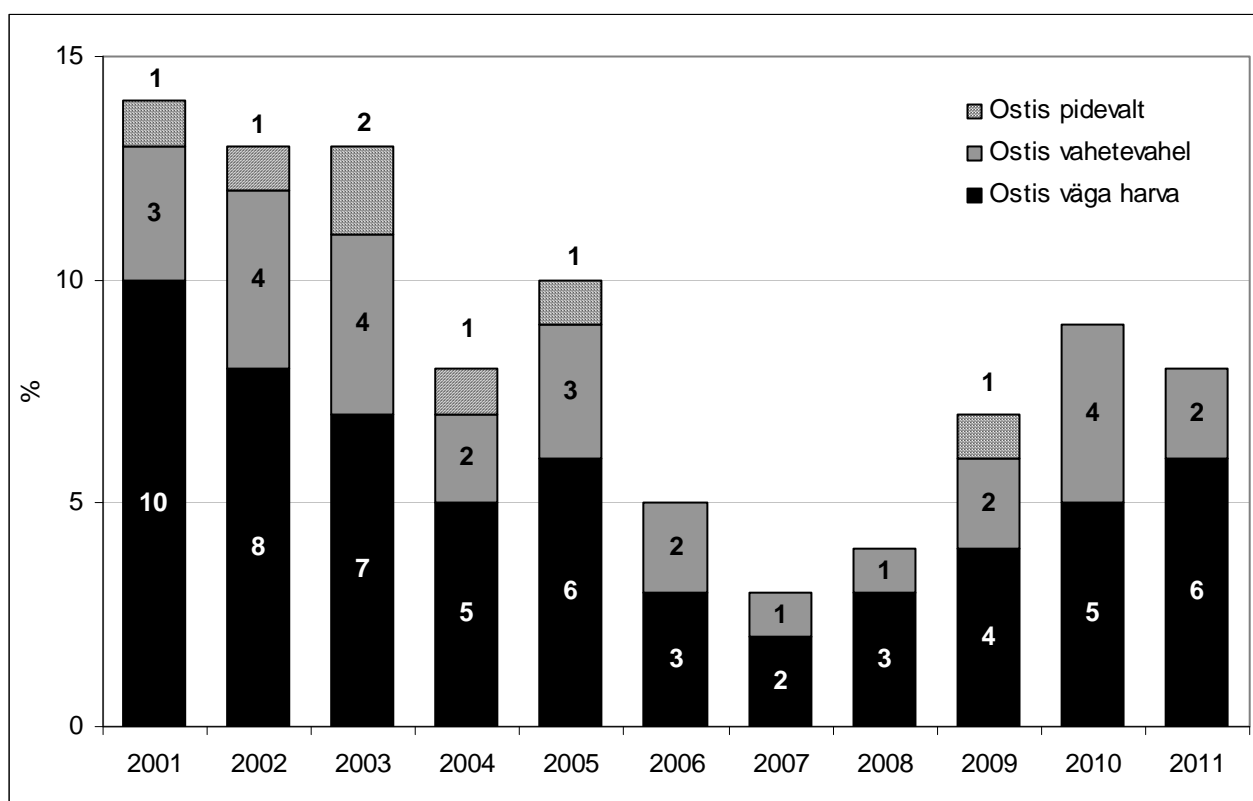
Nii nagu eelmistel aastatel, osteti ka 2011. aastal salaalkoholi peamiselt madalama hinna tõttu. Ankeedivastustest selgus, et odavamat hinda pidas väga oluliseks 56% ja mõnevõrra oluliseks

43% salaalkoholi ostjatest. Ebaoluline oli hind vaid 1% illegaalse alkoholi ostja jaoks (2010. a. 7%). Tulemused näitavad, et tarbijate hinnatundlikkus on aastaga suurenenud. Muudest põhjustest nimetati enam seda, et salaalkohol ja legaalne alkohol on sama kvaliteediga (81% salaalkoholi tarbijatest; 2010. aastal 82%). Tarbijatest 64% põhjendas oma salakauba tarbimist sellega, et salaalkoholi müüja on usaldusväärne, illegaalse alkoholi lihtne kättesaadavus ajendas seda tarbima 42% tarbijatest. Viimase kahe põhjuse osatähtsus on aastaga langenud (2010. aastal vastavalt 72% ja 53%). Salaalkoholi tarbijad põhjendasid oma valikut veel arvamusega, et Ukraina ja Valgevene viina kvaliteet on parem kui kodumaisel viinal. Üldse ostis 2011. aastal illegaalset alkoholi 8% alkoholi tarbijatest elanikest (2010. aastal 9%, vt tabel 3.3 ja joonis 3.3). Salaalkoholi tarbivad enam Kirde-Eesti elanikud (27%), mitte-eestlased (15%) ning madalama (kuni 200 €kuus) sissetulekuga elanikud (18%).

Tabel 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ostis pidevalt	1	1	2	1	1	0	0	0	1	0	0
Ostis vahetevahel	3	4	4	2	3	2	1	1	2	4	2
Ostis väga harva	10	8	7	5	6	3	2	3	4	5	6
Ei ostnud	86	87	87	92	90	95	97	96	93	91	92
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Joonis 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

Kui alates 2008. aastast 2010. aastani salaalkoholi ostjate osakaal suurenes, siis 2011. aastal see langes. Väga harva salaalkoholi ostnute osakaal on seejuures aastate jooksul stabiilselt kasvanud (kaasa-arvatud 2011. aastal), vahetevahel ostnute osakaal tõusis kuni 2010. aastani ning langes seejärel märgatavalt. Pidevalt illegaalset alkoholi ostnuid vastajate hinnangul kahel viimasel küsitlusel ei olnud.

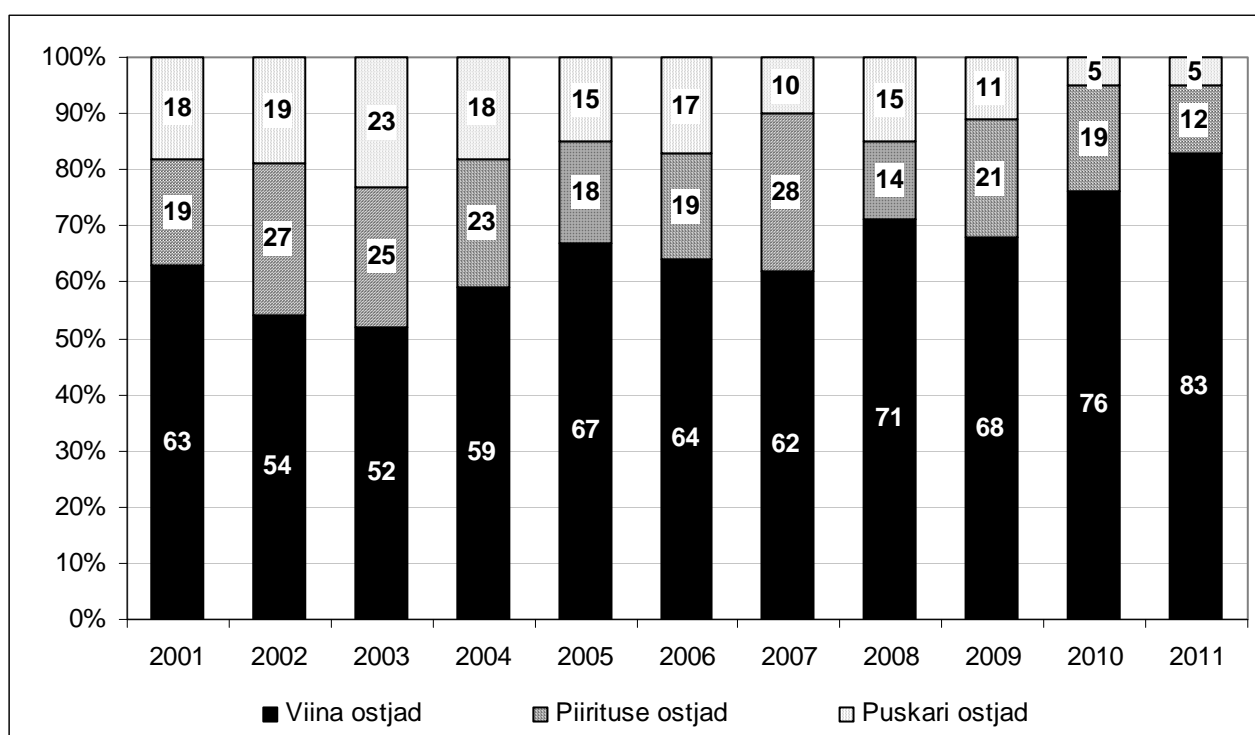
Varasemad uuringud on näidanud, et illegaalse alkoholi joojad tarbivad peaaegu alati ka legaalset alkoholi. Salaalkoholi tarbimismahu väljaselgitamiseks on oluline teada, millise osa moodustab salaalkohol kogu kange alkoholi tarbimisest. Salaalkoholi ostjate hinnangute põhjal moodustas illegaalne alkohol nende endi kange alkoholi kogutarbimisest 2011. aastal keskmiselt 25% (2010. aastal 28%). Nagu tabelist 3.4 näha, suurenes salaalkoholi tarbimise osakaal alates 2007. aastast kuni 2010. aastani, misjärel see langes. Lähem ülevaade illegaalse alkoholi turuosast ja selle muutustest on 4. peatükis.

Tabel 3.4. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal kangete alkoholsete jookide kogutarbimises (illegaalse alkoholi tarbijate hinnangute keskmine)

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
24%	21%	25%	29%	26%	22%	17%	23%	26%	28%	25%

Illegaalsest alkoholist moodustab suurima osa viin, vähemal määral ostetakse piiritust ja puskarit. Salaviina ostis 2011. aastal 83%, salapiiritust 12% ja puskarit 5% illegaalse alkoholi ostjatest (vt joonis 3.4). Pikemaajaline trend ostjaskonna struktuuris näitab salaviina ostjate osakaalu suurenemist. Salaviina ostjate osakaal ei ole alates 2001. aastast olnud nii kõrge kui see oli 2011. aastal.

Joonis 3.4. Illegaalse alkoholi ostjaskonna struktuur (% illegaalse alkoholi ostjatest)

4. ILLEGAALSE ALKOHOLI OSAKAAL KANGE ALKOHOLI TURUL

Illegaalse alkoholi turuosa leidmiseks kange alkoholi (viina) tarbimises on aluseks võetud Eesti elanike eksperthinnangud salaalkoholi üldise tarbimise kohta, samuti uuriti alkoholi tarbijate isiklike kogemusi ja seoseid salaalkoholiga. Järgnevalt tuuakse välja hinnangute võrdlus ning esitatakse tulemuste kokkuvõtteid.

Ekspert hinnanguid mõjutavad inimeste endi seisukohad, tutvusingkonnalt saadud informatsioon, meediakajastused ning üldine meelestatus. Salaalkoholi puhul on tegemist raskesti mõõdetava valdkonnaga, sest hinnangute aluseks on subjektiivselt kujunenud arvamused. Kuna illegaalne tarbimine on ühiskonnas taunitav, siis nähakse elanikkonna üldist käitumist kriitiliselt kui enda oma. Enda käitumises üritatakse kas tahtlikult või tahtmatult vähendada negatiivseid jooni ning näidata end paremast küljest, kui see tegelikult on. Kui 2009. ja 2010. aastal langesid elanike hinnangud endi salaalkoholi tarbimise osakaalu kohta enam-vähem kokku terve Eesti kohta antud hinnangutega (hinnangute vahe oli 1-2%-punkti), siis 2011. aastal on hinnangute vahe juba suurem. Nii oli elanike eksperthinnangute põhjal 2011. aastal illegaalse alkoholi tarbimise osakaal Eestis tervikuna 28% kange alkoholi tarbimisest, vastanute endi salaalkoholi tarbimine moodustas aga keskmiselt 25% kange alkoholi tarbimisest (vahe 3%-punkti). Siiski näitavad mõlemad hinnangud, et illegaalne alkoholitarbimine on aasta jooksul pigem vähenenud.

Kuna illegaalne alkohol on peamiselt kange alkohol ja seda tarbitakse legaalse viina asemel, võrreldakse käesolevas töös illegaalse alkoholi turuosa viinaturu suhtes. **EKI hinnangul moodustas 2011. aastal illegaalne alkohol Eesti elanike poolt tarbitud viina (legaalse ja illegaalse) kogumahust 22-27%**. Varasemate aastate hinnangud ning illegaalset alkoholiturgu iseloomustavad näitajad on toodud tabelis 4.1.

Tabel 4.1. Alkoholi illegaalse kaubanduse maht ja arvestuslik maksutulukaotus

Näitaja	Ühik	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Illegaalse kaubanduse osakaal siseturul	%	30-35	25-30	25-30	20-25	20-25	15-20	8-12	10-15	15-19	23-27	22-27
Illegaalse kaubanduse keskmine maht	mln l	2,9	3,0	3,5	2,6	2,4	2,1	1,5	1,7	2,0	2,3	1,8-2,4
	mln €	9,84	12,08	13,42	12,02	10,16	8,95	6,52	11,12	11,87	14,00	13,6-17,8
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln €	9,52	9,71	11,38	9,65	8,44	6,90	4,41	6,39	9,08	11,31	10,5
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln €	3,26	3,64	4,15	3,90	3,20	2,56	1,73	2,75	3,90	4,76	4,8

Illegaalse alkoholi turumahu väljaselgitamiseks on käesolevas töös võetud aluseks legaalse viina siseturu müük, millest on maha arvatud turistide poolt kaasa ostetud ja kohapeal tarbitud viinakogused². Võrreldes eelmise aastaga, 2011. aastal illegaalse alkoholi tarbimiskogused langesid. Tarbimise vähenemist mõjutasid peamiselt salaalkoholi tarbijate arvu langus ning salaalkoholi osakaalu kahanemine elanike alkoholi kogutarbimisest. Et aastaga tõusid illegaalse alkoholi hinnad märgatavalt, kujunes salaalkoholi rahaline käive siiski suuremaks kui 2010. aastal. Kuna legaalse viina siseturu müük kahanes 2011. aastal samuti (turistide oste arvesse võtmata), jäi salaalkoholi turu osakaal kogu viinamüügist praktiliselt muutumatuks.

EKI andmetel müüdi 2011. aastal Eestis legaalselt 11,5 miljonit liitrit viina, millest turistid ostsid 5,2 miljonit liitrit. Lähtudes hinnangust, et elanike poolt tarbitud viina ja salaalkoholi summeeritud kogusest moodustas 22-27% salaalkohol³, müüdi 2011. aastal illegaalset alkoholi kokku 1,8-2,4 miljonit liitrit ja selle käive moodustas 13,6-17,8 miljonit eurot.

Illegaalse alkoholituru tõttu kaotab riik igal aastal maksutuluseid saamata jäänud alkoholiaktsiisi ja käibemaksu näol. Kui illegaalselt müüdud alkoholi asemel oleks tarbijad ostnud legaalset alkoholi, võinuks 2011. aasta riigieelarvesse täiendavalt laekuda ligi 15,3 miljonit eurot⁴. 2011. aastal laekus riigieelarvesse alkoholiaktsiisi kokku 178,6 miljonit eurot, millest salakaubanduse tõttu laekumata jäänud aktsiis moodustas ligikaudu 6%.

² Siseturu müügi väljaarvestamiseks on kasutatud Statistikaameti ja suuremate alkoholitootjate andmeid.

³ Arvesse on võetud elanike poolt teadlikult tehtud illegaalsed ostud, uuringus ei kajastu tarbija teadmata või teadmatusest tehtud illegaalsed ostud.

⁴ Laekumata maksusummade arvestuse aluseks on võetud illegaalse alkoholituru osakaalu vahemikhinnangu alampiir.

KOKKUVÕTE

Legaalselt ostis Eestis 2011. aastal alkoholi 92% alkoholi tarbijatest. Kuigi illegaalne alkoholi-tarbimine vähenes tempokalt 1990-ndate aastate lõpust alates, hakkas salatarbimise määr alates 2008. aastast taas natukene tõusma. 2011. aastal see trend siiski peatus ja eelmise aastaga võrreldes illegaalse alkoholi eelistamine vähenes. Illegaalse alkoholi tarbimist mõjutab otseselt riigi majanduslik olukord – majanduse kasvades suureneb elanike hõivatus, kasvab nende reaaltulu ning sellega seoses väheneb vajadus hankida odavamalt salaalkoholi. Illegaalse alkoholi turg muutub omakorda aktiivsemaks keerulisemas majandusolukorras, kui tarbijal ei lähe enam hästi, suureneb tööpuudus ja vähenevad sissetulekud. Uuringu põhjal oli peamiseks põhjuseks salaalkoholi ostmiseks selle odavam hind, mida pidasid oluliseks peaaegu kõik illegaalse alkoholi tarbijad. Samuti on mõistetav, et illegaalse alkoholi ostjate osakaal oli suurem just madalama sissetulekuga tarbijate hulgas. Piirkondlikult oli salaalkoholi ostjate osakaal kõrgeim Kirde-Eesti suuremates linnades.

Illegaalse alkoholina tarbitakse kõige enam salaviina, millele järgneb salapiiritus ja puskar. Salaalkoholi hinda mõjutab nii legaalse alkoholi hind, tarbijate ostuvõime kui ka viina hind Venemaal. Erinevalt eelmistele aastatele, 2011. aastal alkoholi aktsiisimäärasid ei suurendatud, mistõttu turukonkurentsi mõjul madalama hinnaklassi viina hind võrreldes eelneva aastaga isegi langes (-1,7%). Venemaal on viina hind iga aastaga muutunud aga kallimaks ja see on suurendanud salaviina müügihinda ka Eestis. Siiski on salaviina hind, vaatamata hinnavahe vähenemisele, ligi viiendiku võrra odavam kui madalama hinnaklassiga viin.

Ligi pooled (49%) salaalkoholi tarbijatest said joogi kätte müüja kodust, otse tänavalt hankis seda 31%. Võrreldes 2010. aastaga on oluliselt (50%) kasvanud tänavamüügi osakaal, samas on poole võrra vähenenud kauplustest, kioskitest ja turgudelt ostjate osakaal. Illegaalse müügikoha või müüjate teadjaid oli sarnaselt varasematele aastatele enim Kirde-Eestis (29% piirkonna elanikest) ja madala sissetulekuga elanikkonna hulgas (19%). Salaalkoholi müüjaid või müügikohti teadis 2011. aastal keskmiselt 13% vastanutest, salaalkoholi ostjaid tundis 23% vastanutest ning siin aastaga olulisi muutusi ei toimunud.

Illegaalse alkoholi tarbimismahtude ja müügikäibe hinnangu leidmiseks võrreldi käesolevas töös salaalkoholi osakaalu viina siseturu suhtes (koos salaalkoholiga, ilma turistide ostudeta). EKI hinnangul moodustas illegaalne alkohol 2011. aastal 22-27% viina siseturumahust, ulatudes 1,8-2,4 miljoni liitriini. Kuigi tarbitud salaalkoholi kogused mõnevõrra vähenesid, jäi salaalkoholi osakaal kogu viinaturu mahust võrreldes eelneva aastaga praktiliselt samale tasemele, sest Eesti elanike legaalse viina tarbimine langes samuti. Tulenevalt salaalkoholi hinnatõusust, kasvas illegaalse alkoholi rahaline käive võrreldes eelneva aastaga, ulatudes 13,6-17,8 miljoni euroni. Illegaalse alkoholi kaubanduse tõttu kaotas riik maksutuludena kokku hinnanguliselt 15,3 miljonit eurot, mida on natuke enam kui aasta eest.